

MAVZU. DIAGNOSTIKA VA UNING TURLARI. RAQAMLI RESURLAR PORTALIDA ISHLASH

Reja:

1. Diagnostika va uning turlari
2. Psixologik diagnostikada amaliy uslublardan foydalanish va ularni qo'llash

Tayanch so'z va iboralar: Diagnostika, psixologik diagnostika, skrining, differensial diagnostika, testlar, suhbat, proyektiv usullar

1. Diagnostika va uning turlari

Maqsad: diagnostika va uning turlari haqida ma'lumot berish, psixologik diagnostikada amaliy uslublarni foydalanish va ularni qo'llashni tushuntirish.

Vazifalar:

1. Kognitiv va emotsional rivojlanish darajasini aniqlash.
2. Shaxsning kuchli tomonlarini aniqlash.
3. Qiyinchiliklarni erta aniqlash (o'quv, kommunikativ, xulq-atvoriy).
4. Maktab va oilada moslashuvni qo'llab-quvvatlash.
5. O'smirning kasb tanlashida yordam berish.

Diagnostika — bu obyekt, jarayon yoki hodisaning holatini aniqlash, tahlil qilish va baholash jarayonidir. Psixologiya sohasida esa diagnostika shaxsning psixologik holatini, xususiyatlarini, qobiliyatlarini va ehtiyojlarini aniqlash uchun qo'llaniladi. Bu jarayon psixologga shaxsning ichki holatini yaxshiroq tushunish, uning muammolarini aniqlash va ularni hal qilish yo'llarini topishda yordam beradi. Shuning uchun diagnostika psixologik xizmatning asosiy bo'g'ini hisoblanadi.

Diagnostikaning turlari

Diagnostikaning turlari uning maqsadi, qo'llanish sohasi va detalizatsiya darajasiga ko'ra farqlanadi. Asosiy turlari quyidagilar:

1. Nomma'lum (skrining) diagnostika:

Skrining — bu keng aholi qatlamini tez va samarali baholash usuli. Uning maqsadi — muammoning umumiy darajasini aniqlash va ehtiyoj bo'lsa, keyingi mufassal tekshiruvlarga yo'naltirish. Masalan, maktablarda bolalarning stress darajasini aniqlash uchun anonim anketa o'tkazish mumkin. Bu usul orqali psixologlar stressga duch kelayotgan bolalarni tezda aniqlab, ularga yordam ko'rsatishni rejalashtiradi.

2. Differensial diagnostika:

Bu turdagi diagnostika shaxsning muayyan psixologik xususiyatlarini yoki kasalliklarni bir-biridan ajratishga qaratilgan. Masalan, disleksiya (o'qish qiyinchiligi) bilan bog'liq muammolarni boshqa o'qish bilan bog'liq muammolardan ajratish uchun differensial diagnostika qo'llaniladi. Bu jarayonda turli usullar va testlar yordamida aniq diagnoz qo'yish mumkin bo'ladi.

3. Etiologik diagnostika:

Etiologik diagnostika muammoning paydo bo'lish sabablarini aniqlashga qaratilgan. Masalan, boladagi agressivlikning sabablarini o'rganishda, uning oilaviy muhiti, maktabdagi munosabatlari yoki boshqa ijtimoiy omillar tahlil qilinadi. Bu tur diagnostika psixologga muammoni chuqurroq tushunish va uni hal qilish uchun samarali choralar ishlab chiqish imkonini beradi.

Diagnostikaning sohalari va qo'llanilishi

Diagnostika turli sohalarda qo'llaniladi va har bir sohada uning o'ziga xos vazifalari bor:

- **Psixologik diagnostika:** Shaxsning psixologik holatini, ruhiy salomatligini, qobiliyatlarini va shaxsiy xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan. Masalan, maktab psixologlari bolalarning emotsional holatini baholashadi.
- **Pedagogik diagnostika:** O'quvchilarning o'qish jarayonidagi muammolarini aniqlash va ularga mos ta'lim usullarini belgilash uchun qo'llaniladi.
- **Klinik psixologik diagnostika:** Ruhiy kasalliklar va buzilishlarni aniqlash, ularning darajasi va xususiyatlarini baholash uchun tibbiy muassasalarda qo'llaniladi.
- **Kadrlar diagnostikasi:** Korxona va tashkilotlarda xodimlarning kasbiy qobiliyatlari, motivatsiyasi va ishga mosligini baholash uchun qo'llaniladi.

Diagnostika usullari va vositalari

Diagnostika jarayonida turli usullar va vositalardan foydalaniladi, ularning har biri ma'lum vazifani bajaradi:

Standartlashtirilgan testlar:

Bu testlar oldindan aniqlangan qoidalar va normalar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, natijalarni obyektiv va taqqoslanadigan qilib beradi. Masalan, intellekt testlari, shaxsiyat testlari.

Proyektiv texnikalar:

Bu usullar shaxsning ichki dunyosi, his-tuyg'ulari va ichki muammolarini aniqlash uchun qo'llaniladi. Masalan, Rorshax testi, Tematik appersepsiya testi. Ular shaxsning shug'ullanmagan, yashirin tomonlarini ko'rsatishi mumkin.

Suhbat (intervyu):

Psixolog va shaxs o'rtasidagi muloqot. Suhbat turlicha bo'lishi mumkin — strukturalangan, yarim strukturalangan yoki erkin. Suhbat orqali shaxsning fikrlari, his-tuyg'ulari va muammolari aniqlanadi.

Kuzatish:

Psixolog shaxsning xulq-atvorini tabiiy yoki maxsus tashkil etilgan sharoitda kuzatadi. Bu usul orqali shaxsning tashqi harakatlari va munosabatlari haqida ma'lumot olinadi.

Anketa va savolnomalar:

Keng qamrovli ma'lumot to'plash uchun qo'llaniladi. Ular orqali shaxsning fikrlari, munosabatlari, ehtiyojlari haqida ma'lumot olish mumkin.

Diagnostika — psixologik faoliyatning asosiy qismi bo'lib, u orqali psixolog shaxsni chuqurroq tushunib, muammolarini aniqlaydi va samarali yordam ko'rsatadi. Diagnostikaning turlari va usullarini to'g'ri tanlash va qo'llash psixologning kasbiy mahoratini ko'rsatadi. Shuning uchun har bir psixolog diagnostika jarayonida ishonchli, haqiqiy va etik me'yorlarga rioya qilishi zarur.

2. Psixologik diagnostikada amaliy uslublardan foydalanish va ularni qo'llash

Psixologik diagnostika faqat nazariya emas, balki amaliy jarayondir. Undagi har bir uslubni to'g'ri tanlash, o'rganish va qo'llash diagnostikning samaradorligini belgilaydi.

O'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari, hissiy holatlari, intellektual darajasi, motivatsiyasi, qiziqishlari o'rganiladi.

Asosiy usullar: testlar, so'rovnomalar, proyektiv metodlar, suhbat, kuzatish.

Asosiy uslublar va ularni qo'llash tartibi:

1. Testlar:

Qo'llash: Test ishlov berishdan oldin uning ishonchliligi (reliability) va haqiqiyliги (validity) to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish kerak. Test shartnomasiga qata'iy rioya qilinishi, yo'riqnomada ko'rsatilgan tartibda taqdim etilishi lozim. Natijalarni tahlil qilishda testning normativ bazasiga murojaat etish muhim.

Misol: Fillipsni maktabdagi stressni aniqlash testi. O'quvchilarga 58 ta savol beriladi. Natijalar stress darajasini va uning kelib chiqish manbalarini (sinfdagi munosabatlar, o'qishdan qo'rqish va h.k.) aniqlash imkoni beradi.

2. Suhbat (Intervyu):

Qo'llash: Suhbat strukturalangan (oldindan belgilangan savollar), yarim strukturalangan yoki strukturalanmagan bo'lishi mumkin. Psixolog ijobiy muhit yaratib, suhbatdoshni so'zlatishga harakat qilishi kerak. So'rovnomalar qilganda, peshqadam yoki baholabgudek savollar berishdan qochishi lozim.

Misol: Ota-ona bilan bolaning ijtimoiylashuvi haqida suhbat. Psixolog: "Bolaning siz bilan o'yinlari qanday o'tadi?", "U o'z his-tuyg'ularini qanday ifodalaydi?" deb so'raydi.

3. Kuzatish:

Qo'llash: Kuzatish tabiiy yoki eksperiment sharoitida olib borilishi mumkin. Kuzatguchi obyektiv bo'lishi, faqat faktlarni qayd etishi, o'zining shaxsiy ko'zqarashlarini aralashtirmasligi kerak. Kuzatish parametrlari (nimani, qanday vaqt davomida, qanday baholash) oldindan aniqlangan bo'lishi lozim.

Misol: Sinfdagi bolaning guruhdagi o'rnini aniqlash uchun uni boshqa bolalar bilan o'yin vaqtida kuzatish. U kimi bilan o'ynaydi, qanday rol o'ynaydi, unga qanday munosabatda bo'lishadi.

4. Proyektiv usullar:

Qo'llash: Bu usullar juda sezimli bo'lib, ularni tahlil qilishda katta malaka talab qilinadi. Psixolog shaxsning javobiga yoki ishiga o'zining shaxsiy tafsirini bermasligi, balki ma'lum algoritim va nazariyalar (psixosanaliz, geshtalt-terapiya) asosida ishlashi kerak.

Misol: "Daraxt chizish" testi. Boladan daraxt chizishi so'raladi. Natijada: ildizlarining yo'qligi – ijtimoiy tayanchning yo'qligi, shoxlarining sinirligi – psixologik jarohatlar, mevasining bo'lmasligi – maqsadlarning noma'lumligi deb tahlil qilinishi mumkin.

Amaliy uslublarni qo'llashda diqqat etish kerak bo'lgan jihatlar:

- Ishonchlilik: Uslub ishonchli (doim bir xil natija beradi) va haqiqiy (o'lchayotgan narsani aks ettiradi) bo'lishi kerak.
- Etika: Diagnostika peshakorlik sir saqlash asosida olib borilishi, natijalar faqat maqsad uchun ishlatilishi lozim.
- Shaxsni xurmat qilish: Test natijalari hech qachon shaxsni kimdir bilan solishtirish yoki uni haqoratlash uchun ishlatilmasligi kerak.
- Natijalarni to'g'ri talqin etish: Har qanday natijani shaxsning turmush tarixi, ma'ruzachilik sharoiti va boshqa omillarni hisobga olgan holda kompleks tahlil qilish zarur.

Diagnostik usullarning o'tkazilish tartibi

1. O'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari va o'z-o'zini baholash

Qo'llaniladigan usullar:

- Dembo-Rubinshteyn metodikasi (o'z-o'zini baholash)
- “Men-konsepsiya” tahlili
- Rokeach qadriyatlari testlari
- “Shaxs motivatsion profili” testlari

O'tkazilish tartibi:

- Psixolog o'quvchilarga metodika va testlarni tushuntirib beradi.
- Dembo-Rubinshteyn metodikasida o'quvchi o'zining haqiqiy “Men” va ideal “Men” tasvirlarini grafik shaklda belgilaydi.
- Rokeach qadriyatlari va motivatsion profil testlari orqali o'quvchilarning qadriyatlari va motivatsiyalari aniqlanadi.
- Har bir natija tahlil qilinadi, o'z-o'zini baholashdagi kamchiliklar va kuchli tomonlar belgilab chiqiladi.
- Natijalar asosida individual yoki guruhga mo'ljallangan psixologik yordam rejasi ishlab chiqiladi.

2. Ijtimoiy munosabatlar va guruhij jipslikni o'rganish

Qo'llaniladigan usul:

- Sotsiometriya (J. Moreno)

O'tkazilish tartibi:

- Psixolog sinfdagi bolalar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar haqida ma'lumot to'plash uchun maxsus sotsiometriya savolnomasini tayyorlaydi.
- Bolalardan kim bilan yaqin, kim bilan ko'proq vaqt o'tkazishini so'raydi.
- Olingan ma'lumotlar asosida sinf ichidagi ijtimoiy aloqalar xaritasi tuziladi.
- Xarita orqali liderlar, izolyatsiyadagi bolalar va guruhlar aniqlanadi.
- Bu natijalar asosida sinfdagi ijtimoiy muhitni yaxshilash uchun choralar belgilanadi.

3. Ijodiy va proyektiv metodlar orqali ichki dunyoni o'rganish

Qo'llaniladigan usullar:

- “Uy–daraxt–inson” (HTP) testi
- “Tugallanmagan gaplar” testi

O'tkazilish tartibi:

- Psixolog bolalarga testlarni tushuntirib beradi va ularni erkin va xotirjam holda bajarishini ta'minlaydi.
- HTP testida o'quvchi uy, daraxt va inson rasmlarini chizadi, bu orqali ichki holatlari va his-tuyg'ulari aniqlanadi.
- “Tugallanmagan gaplar” testida o'quvchi yaroqli so'zlar bilan jumla tugatadi, bu uning ichki muammolari va fikrlarini ochib beradi.

- Proyektiv test natijalari psixolog tomonidan tahlil qilinadi va individual psixologik holat haqida xulosa chiqariladi.

4. Hissiy holat va tashvish darajasini aniqlash

Qo'llaniladigan usullar:

- Spilberger – Xanin tashvish shkalasi
- Bek depressiya shkalasi (bolalar uchun versiyasi ham mavjud)

O'tkazilish tartibi:

- Psixolog bolalarga testlarni tushuntirib, ularning hozirgi (reaktiv) va umumiy (shaxsiy) tashvish darajasini o'lchaydi.

- Spilberger – Xanin shkalasi orqali bolaning stressga bo'lgan reaksiyasi va umumiy tashvish darajasi aniqlanadi.

- Bek shkalasi boladagi depressiv holatni baholash uchun qo'llaniladi.

- Test natijalariga ko'ra, psixolog zarur psixologik yordam yoki davolashga yo'naltirish rejasini ishlab chiqadi.

5. Test va so'rovnomalar natijalarini tahlil qilish va xulosa chiqarish

- Har bir usuldan olingan natijalar jamlanadi va tahlil qilinadi.

- Natijalar o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, emotsional holati, ijtimoiy munosabatlari va motivatsiyasi haqida kengroq tasavvur beradi.

- Psixolog individual yoki guruhga mo'ljallangan psixologik yordam dasturini tayyorlaydi.

- Ota-onalar va o'qituvchilar bilan muloqot o'rnatib, zarur tavsiyalar beriladi.

Qo'shimcha tavsiyalar:

- Diagnostik jarayonda bolalarning roziligi va psixologik etika qoidalariga rioya qilish muhim.

- Har bir usulni o'tkazishda bolalarning yoshi va psixologik holatiga moslashtirish kerak.

- Natijalarni faqat professional psixologlar tahlil qilishi va ularga asoslangan qarorlar qabul qilinishi lozim.

- Diagnostika natijalarini o'quvchilarning shaxsiy sirlari sifatida saqlash zarur.

Xulosa qilib aytganda, psixologik diagnostika – bu psixologning asosiy vositalaridan biri bo'lib, uning har bir uslubini o'z o'rnida va mukammal qo'llash kasbiylik va insonga yo'naltirilgan yondashuvni talab etadi.

“Yagona raqamli ta'lim resurslari va xizmatlari” portalida ishlash”

Bugungi globallashuv davrida insoniyat hayotining deyarli barcha jabhalari raqamlashtirilmoqda. Ta'lim sohasi ham bundan mustasno emas. XXI asrda ta'lim jarayonini an'anaviy uslublar bilan cheklab bo'lmaydi, chunki yosh avlod axborot texnologiyalarining eng faol iste'molchisi hisoblanadi. Internet, mobil ilovalar, interfaol platformalar o'quvchilar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Shu sababli davlatlar ta'lim tizimini raqamli resurslar asosida rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda ta'limni raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu boradagi muhim tashabbuslardan biri – Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi tomonidan ishlab chiqilgan **“Yagona raqamli ta'lim resurslari va xizmatlari” portalidir**. Ushbu portal o'zida ta'lim jarayoniga oid barcha elektron resurslar va xizmatlarni birlashtirib, ta'lim ishtirokchilari uchun yagona manba vazifasini bajaradi.

Mazkur portalning joriy etilishi ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, ta'limga oid barcha raqamli imkoniyatlarni yagona markaz orqali boshqarish va ulardan keng foydalanishni yo'lga qo'yish maqsadida amalga oshirilgan. Ayniqsa, portal tarkibida yaratilgan **psixologik yordam platformasi** o'qituvchi, o'quvchi va ota-onalarning psixologik ehtiyojlarini qondirishda katta ahamiyatga ega.

Portalning yaratilish sabablari va maqsadlari

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda ta'lim sohasida qator muammolar mavjud edi. Xususan, o'quvchilar uchun zarur bo'lgan elektron resurslar turli sayt va manbalarda tarqoq holda joylashgan, pedagoglar uchun metodik qo'llanmalarni topish oson emas edi. Bundan tashqari, ota-onalar ham o'z farzandining ta'lim jarayoni va rivojlanishi bo'yicha kerakli ma'lumotlarni yagona manbadan olish imkoniga ega emas edi.

Shu sababli **“Yagona raqamli ta'lim resurslari va xizmatlari portalini”** ishlab chiqildi. Portalning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. **Raqamli ta'limni rivojlantirish** – o'quv jarayonida elektron resurslardan keng foydalanish;
2. **Qulaylik yaratish** – ta'limga oid barcha xizmatlarni yagona nuqtada jamlash;
3. **Resurslarni boshqarish** – turli bo'limlarni yagona platforma orqali boshqarish va ulardan tizimli foydalanish;
4. **Psixologik yordam** – o'quvchi, ota-ona va pedagoglarning psixologik qo'llab-quvvatlanishini ta'minlash;

5. Xalqaro tajribaga asoslanish – boshqa davlatlarning ilg'or raqamli ta'lim tizimlaridan o'rnak olish.

Shu tariqa, portal nafaqat ta'lim jarayonini yengillashtirish, balki uni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qilmoqda.

Portalning asosiy bo'limlari va imkoniyatlari

Portal bir nechta asosiy bo'limlardan tashkil topgan. Ulardan eng muhimlari quyidagilar:

Ta'lim resurslari

- Interfaol ta'lim resurslari va multimedia vositalari
- Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar
- STEM mashg'ulotlarining raqamli resurslari
- Xalqaro baholash dasturlari bo'yicha raqamli resurslar

Ilmiy-metodik faoliyat

- O'quv-metodik qo'llanmalar va tavsiyalar
- Konferensiya va tadbirlar (ilmiy maqolalar)

Me'yoriy-huquqiy asos va pedagoglarni qo'llab-quvvatlash

- Ta'limga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar
- Pedagoglarni kasbiy rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash

Axborot tizimlari va yordamchi xizmatlar

- Raqamli ta'lim izohli lug'ati
- Ta'lim tizimidagi axborot tizimlari va platformalar
- Psixologik qo'llab-quvvatlashga oid resurslar

Zamonaviy texnologiyalar va savodxonlik

- Zamonaviy pedagogik dasturiy vositalar va yordamchi ilovalar
- Raqamli savodxonlik bo'yicha interfaol kurslar

Bu bo'limlar portalni universal ta'lim vositasiga aylantiradi. O'quvchi uchun u darsliklar va testlar manbai bo'lsa, o'qituvchi uchun metodik yordamchi, ota-onalar uchun esa farzandining ta'lim jarayonini kuzatish imkonini beradi.

Xorijiy davlatlar tajribasi

Portal ishlab chiqilishida boshqa davlatlarning tajribasi chuqur o'rganilgan. Jumladan:

• **Turkiya** – EBA portal (www.eba.gov.tr) – raqamli darsliklar va interfaol mashg'ulotlar;

• **Xitoy** – Smart Education (www.smartedu.cn) – sun'iy intellekt asosida ta'limni boshqarish;

• **Janubiy Koreya** – EduNET (www.edunet.net) – barcha o'quvchilar uchun yagona raqamli ta'lim makoni;

• **Qozog'iston** – TopIQ (www.topiq.kz) – o'quvchilarning bilim darajasini baholash platformasi;

• **Rossiya** – Raqamli ta'lim (www.reshe.edu.ru) – elektron darsliklar va interfaol xizmatlar;

• **Hindiston** – DIKSHA (www.diksha.gov.in) – millionlab foydalanuvchilar uchun bepul ta'lim resurslari.

Bu tajribalar portalga integratsiya qilingan bo'lib, O'zbekistonda ham zamonaviy va xalqaro standartlarga mos tizim yaratildi.

Psixologik yordam platformasi

Portalning eng muhim qismi – bu **psixologik yordam platformasi**. Unda:

- maktabgacha ta'lim ishtirokchilari uchun resurslar (tarbiyachilar, psixologlar, ota-onalar);

- umumiy o'rta ta'lim ishtirokchilari uchun materiallar (o'qituvchilar, psixologlar, ota-onalar);

- interfaol testlar va mashg'ulotlar;

- psixologik ssenariylar va mashqlar;

- me'yoriy-huquqiy hujjatlar;

- elektron kutubxona;

- simulyatsiya va amaliy keyslar taqdim etilgan.

Shuningdek, bu platformada **“Psixologiyaga oid uslubiy qo'llanmalar tanlovi”** tashkil etilib, mutaxassislar o'z tajribasini taqdim eta oladi. “Psixologik qo'llab-quvvatlashga oid resurslar” bo'limida esa bolalarning aqliy va kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi mashg'ulotlar jamlangan.

Ta'lim ishtirokchilari uchun afzalliklar

1. O'quvchilar uchun – bilim olishning zamonaviy uslublari, testlar, mashg'ulotlar;

2. O'qituvchilar uchun – metodik qo'llanmalar, o'quv dasturlari va innovatsion yondashuvlar;

3. Ota-onalar uchun – farzandining ta'lim jarayonini kuzatish va psixologik yordam olish imkoniyati;

4. Mutaxassislar uchun – tajriba almashish va yangi materiallarni ishlab chiqish maydoni.

Xulosa

“Yagona raqamli ta'lim resurslari va xizmatlari” portal – O'zbekistonda raqamli ta'limni rivojlantirish yo'lida muhim qadamdir. U ta'lim ishtirokchilari uchun qulay, universal va zamonaviy vosita bo'lib, o'qituvchi, o'quvchi va ota-onalarning ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, psixologik yordam

platformasi orqali bolalarning ruhiy va aqliy rivojlanishi qo'llab-quvvatlanishi ta'lim samaradorligini yanada oshiradi.

Mazkur portal xalqaro tajribaga asoslangan, lekin milliy ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlarini ham inobatga olgan holda ishlab chiqilgani bilan ahamiyatlidir. Kelajakda bu portal nafaqat O'zbekiston, balki butun mintaqada ilg'or ta'lim vositalaridan biri bo'lib qolishi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar:

1. D. A. K. (2017). "Psixologiya: nazariya va amaliyot". Tashkent: O'zbekiston.
2. M. A. (2015). "Psixologik diagnostika". Tashkent: Fan.
3. S. R. (2018). "Psixologik testlar va ularning qo'llanilishi". Tashkent: O'zbekiston.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. A. B. (2020). "Psixologik maslahatlar". Tashkent: Ma'rifat.
2. C. D. (2019). "Psixologik yordam: nazariya va amaliyot". Tashkent: Iqtisodiyot va statistika.

Internet saytlari:

Psikologiya.uz — Psixologiya bo'yicha ma'lumotlar va resurslar.

Psychologytoday.com — Psixologik maqolalar va resurslar.

APA.org — Amerika Psixologiya Assotsiatsiyasi.